

Gert Sørensen, seniorforsker

Københavns Universitet

Kulturelt hegemoni og postdemokrati.

Begrebet hegemoni forbindes gerne med Antonio Gramsci. Det er da også rigtigt, at hegemoni-begrebet er blevet en slags passepartout for Gramsci. Med forgængeren Antonio Labriola tegner Gramsci en særlig italiensk Marx-reception, en særlig italiensk historicisme af fortsat relevans ikke mindst ved at insistere på sammenhængen mellem begrebsdannelse, kritisk samtidsdiagnose og alternative fremtidsperspektiver. Det kunne lyde som en variant af Marx' 11. Feuerbach-tese om at mens filosofterne tidligere havde fortolket verden, så drejede det sig nu om at forandre den. Gramsci, der havde den lange italienske kulturhistorie og mere til med i bagagen mente imidlertid, at verden altid havde forandret sig, og at man fortsat havde brug for en med hans ord 'realistisk og historicistisk fortolkning'¹ af den. Eller sagt på en anden måde: den realistiske og historicistiske fortolkning var nødvendig for at forstå både de historiske forandrings karakter og deres mulige retninger. Tillad mig et citat fra Labriola, der i en afhandling fra 1895 skriver: «Vore intentioner er alene det teoretiske udtryk for og den praktiske forklaring på de data, som fortolkningen tilbyder os af hele den proces, der udfolder sig igennem os og omkring os, og som spores helt ind det sociale livs objektive forbindelser, og som vi er både subjekt og objekt, årsag og virkning for».²

Dette anliggende fortsætter som en understrøm frem til Gramscis *Fængselsoptegnelser* fra 1930'erne. Man kan hævde, at hegemoni-begrebet netop lægger sig til rette i et sådant fortolkningsarbejde, der placerer sig midt i de store politiske spørgsmål. Selve det efterladte værks karakter af mellemregninger appellerer naturligvis til en vis forsigtighed. Det bliver heller ikke nemmere af, at værket mange begreber, der foruden hegemoni omfatter begreber som herredømme, stat, civilsamfund, de intellektuelle, passiv revolution, historisk blok, moderne fyrste,

---

¹A. Gramsci, *Quaderni del carcere* (udg. V. Gerratana), Torino: Einaudi, s. 1577-78.

²A. Labriola, *In memoria del Manifesto di Comunisti* (1895), in Id., *Saggi sul materialismo storico* (udg. V. Gerratana & A. Guerra), Rom: Editori Riuniti, 1968, s. 18

tilsammen danner et indre netværk af teoretisk betydningsgivning, hvis overordnede anliggende bestod i at udstikke koordinaterne for en egentlig praxisfilosofi, en intellektuel og moralsk reform, hvori de generelle begreber om historie, politik og økonomi knyttes sammen til en organisk enhed i det øjemed at rekvalificere den politiske kultur, som marxismen-leninismen havde svækket ikke mindst over for fascismen og i forhold til udviklingen i Sovjetunionen selv.

Hegemoni-begrebet har umiddelbart en baggrund i den russiske revolutionshistorie og kan følges tilbage til Lenins *To slags taktik for socialdemokratiet i den demokratiske revolution* (1905). Heri agiterede Lenin for en alliance mellem arbejder og bonde og med arbejderen i den ledende rolle i det klare øjemed at styrke disse klassers indflydelse i den borgerlige-demokratiske revolution og dermed danne et bredere grundlag for en folkerevolution ved f. eks. at sætte spørgsmålet om en grundlovgivende forsamling på dagsordenen. Efter 1917 og borgerkrigen genoptages alliance-tanken i Nep-økonomien og bliver også et afgørende tema i Kominterns lancering af de forskellige modeller for enhedsfront. Idéen om en grundlovgivende forsamling forsvandt dog som bekendt allerede i 1918. For sit vedkommende overtager Gramsci som en af lederne i det nystiftede PCI hele dette taktiske og strategiske perspektiv, i det omfang han overfører hegemoni-modellen til de særlige italienske forhold. Det sker mest markant i det store skrift om det syditalienske spørgsmål fra 1926, der var det sidste fra hans hånd, inden han samme år blev arresteret af regimet. Hvad der foresvævede Gramsci i midten af 1920'erne, og altså på et tidspunkt, hvor Mussolini havde siddet på magten siden 1922, og fascismen med hele sit politisk-kulturelle potentiale havde vist sig at være andet og mere end en parentes, var en alliance mellem den højtudviklede norditalienske industriarbejderklasse i Torino og Milano og de tilbagestående bondemasser i Syditalien.³

Der er imidlertid et andet mellemspil, som kan begrunde den ændring af begrebets indholdsbestemmelse, der sker efterhånden som Gramsci efter 1929 tager fat på for alvor at nedskrive sine *Fængselsoptegnelser*. Inden arrestationen i november '26 intervenserede Gramsci i oktober måned på vegne af sit parti i den tilspidsede konflikt i det russiske kommunistparti mellem Stalin og Trotsky-fløjen ud fra den betragtning, at udfaldet heraf ville få betydelige konsekvenser også

---

³A. Gramsci, *Vedrørende det syditalienske spørgsmål* (1926), in Id., *Arbejderkontrol, arbejdersråd, arbejderstyre* (udg. J. Stender Clausen), København: Rhodos, 1973

uden for Rusland. Det kom tilmed til en meget skarp brevveksling mellem Gramsci og PCI's repræsentant i Moskva på daværende tidspunkt, Palmiro Togliatti. Samme Togliatti mente ikke, at den italienske henvendelse skulle ekspederes videre af frygt for, at der i Moskva ville blive skabt tvivl om, hvor PCI stod i konflikten. Gramsci var dog af den overbevisning, at en splittelse i den russiske ledelse ville forpurre «proletariatets hegemoni» og skade det stykke «verdenshistorie», der var indledt i 1917. Italienerne lagde dog ikke skjul på deres støtte til Stalin, men advarede flertallet mod at tage «overdrevne forholdsregler» i anvendelse over for mindretallet. Argumentet fra Gramscis side var, at enheden i den russiske ledelse var helt nødvendig, hvis revolutionsperspektivet fortsat skulle bevare troværdighed, fordi med de ni år, der var gået siden revolutionen, var det ikke selve magterobringen, der var afgørende, men evnen til at opbygge socialismen, som det kom an på. Som bekendt var det de overdrevne forholdsregler, der gjorde udslaget og banede vejen for det stalinistiske terrorregime.⁴

Selv om Gramsci i sin celle var afskåret fra løbende at blive informeret, kendte han dog i store træk den tilbagerulning, der var i gang, og han tog også afstand fra venstredrejningen i Komintern med den berygtede tese om socialfascismen. På mange måder tog Gramsci i sine *Fængselsoptegnelser* bestik af, at det russiske eksperiment ikke havde samme hegemoniske gennemslagskraft men lukkede sig om sin egen bureaukratiske og voldsprægede statsudvikling, og at det verdenshistoriske tyngdepunkt var ved at flytte andre steder hen med den amerikanske models opkomst. Det forklarer Gramscis store interesse netop for amerikanismen og fordismen, der skulle underordne den sovjetiske model og for så vidt også den europæiske til de nye globaliserende kræfter, som USA repræsenterede.

Det er i lyset af dette verdenshistoriske perspektivskifte, at den permanente krisetendens, som Gramsci mener at kunne spore i kapitalismen, muterer til en organisk krise, hvori det 19. århundredes europæiske modeller imploderer, uden at løsningerne står ganske klare, og hvori «de mest forskelligartede sygdomstegn» bliver synlige.⁵ En af de grundlæggende

---

⁴Id., *La costruzione del Partito Comunista. 1923-1926* (udg. E. Fubini), Torino: Einaudi, 1971, s. 124-37.

⁵Id., *Quaderni del carcere*, cit., s. 311 (da. overs. *Fængselsoptegnelser* (udg. G. Sørensen), København: Museum Tusulanum, s. 15).

andre spørgsmål, der vedrører selve «dannelsen og udvidelsen af den ledende klasse», under eksempelvis den nationale samling af Italien, og selve «nødvendigheden af at etablere tættere bånd mellem de ledende grupper og de folkelig-nationale masser, dvs. af at organisere det kulturelle hegemoni».⁷

Med det 20. årh.'s amerikanisme ser Gramsci opkomsten af et hegemoni, der udspringer direkte af fabrikken. Det er et hegemoni, skriver Gramsci, som involverer en ny social disciplinering med internationale implikationer men også ny sensibilitet, en bioøkonomi, der stimuleres af højere lønninger og større forbrugsmuligheder og af hele den imaginære verden, som eksempelvis Hollywood udfoldede. Gramsci mener tilmed at kunne afsløre nogle hedonistiske tendenser i den amerikanske kultur, der skulle blive så meget tydeligere med implementeringen af et egentligt forbrugersamfund efter anden verdenskrig. Det er et hegemoni, der igen skulle bryde med de strategier for hegemoni og konsensus, som de nationale europæiske politikker og kulturer hidtil havde tilvejebragt. Mens fascismen led sit historiske nederlag i 1945, har den amerikanske model vist en langt større styrke end Gramsci kunne forestille sig i sin læsning af datidens fremtidsscenerier.

De globale perspektiver i denne model kommer frem i en ganske tankevækkende udtalelse fra så sent som år 2000 fra Berlusconi's allernærmeste medarbejder og CEO for mediesektionen Mediaset. Om chefens nærmest civilisatoriske mission hedder det: «[E]ndnu inden han [dvs. Berlusconi] gik ind i politik [i 1994] har han haft en stor indflydelse på Italien, han har bidraget til at ændre det grå og brødebetyngede klima, der herskede i 1970erne [med uro på arbejdsmarkedet og terrorisme fra begge fløje]; han har været et frigørende element. Han har indført lidt mere Amerika og mere forbrug, mere munterhed og mindre bigotteri. Dette er grundlæggende at lave politik, i den gramscianske betydning af ordet».⁸

I denne ultrakorte replik lykkes det at udstikke koordinaterne i hele den forventningshorisont, som en helt ny klasse af erhvervsledere, mediefolk og politikere allerede længe havde haft i tankerne. Skæringsårene for dette nye politisk-kulturelle klima, for denne antropologiske mutation, som Pasolini kaldte det allerede i midten af 1970erne, henlægges her til overgangen til 80erne. Det var

---

⁷Ibid., s. 2346.

⁸F. Confalonieri, "Sinistra, RAI, ora basta con le guerre" (interview ved C. Maltese), in *la Repubblica* (24.6. 2000).

dengang Berlusconi med hele det ideologiske miks af privat reklamefinansierede tv, markedsøkonomi, forbrugerisme trådte frem ikke som en italiensk undtagelse men som en italiensk variant af hele den neoliberalistiske vending, der skulle underminere det italienske politiske system med korrupsion og deregulering ikke mindst på medieområdet og bane vejen for en egentlig politisk karriere som regeringsleder frem til 2011.

Skal man karakterisere grundtrækkene i det politisk-kulturelle hegemoni, som en Berlusconi befordrede, og som ikke er blevet mindre aktuelle med Donald Trump, kan man pege på de postdemokratiske tendenser, som Colin Crouch⁹ slår ned på, og som bryder afgørende med de samfundskontrakter, der op igennem efterkrigstiden havde lagt grunden til de europæiske socialstater: 1. den voksende lobby-aktivitet fra de store industrielle og finansielle gruppers side (med både Berlusconi og Trump rykker stærke kapitalinteresser ind i regeringskontorerne); 2. den politisk valgte regerings tab af autoritet (afmontering af idéen om det fælles gode, privatisering af magten og mangel på respekt over for retsstatens konstitutionelle principper for *checks-and-balances*, bl. a. ved at tildele sig selv og sine immunitet); 3. det traditionelle politiske partis opløsning til fordel for det personcentrerede parti eller ditto bevægelse (Berlusconi danner sit eget parti Forza Italia i 1993-94 med folk fra sin koncern, mens Trump nærmest har usurperet det republikanske parti, GOP, i USA og i øvrigt henlagt Det Hvide Hus' aktiviteter til sine private golfklubber og sommerresidenser); 4. det politiske sprogs forsimpning og brug af kognitive forkortelser: 'pengene har det bedst i borgernes lommer'; efterligning af modeller, der er udviklet inden for sport, marketing og underholdning (Berlusconi fremstår dog i denne henseende som en stor retoriker sammenlignet med Trumps afstumpning af det amerikanske sprog).

Der er her sat en udvikling eller en afvikling i gang, som vi ikke har set afslutningen på endnu. Selv om der kan spores meget stærke postdemokratiske træk i det politisk-kulturelle hegemoni, der har præget dagsordenen de sidste 40 år, så ligger der også i den forståelse, som Gramsci har af begrebet, at et hegemoni som blød magt har svært ved at skjule alternativernes mulighed, altså muligheden af en egentlig kamp om hegemoniet. I den forbindelse er det interessant at

---

⁹C. Crouch, *Post-Democracy*, Cambridge: Polity Press, 2004.

iagttage Gramscis fokus på temaet hegemoni og demokrati også i et taktisk-strategisk perspektiv. Gramsci havde haft dette perspektiv oppe at vende i de bekymrede breve til Moskva i 1926, hvori han forudså, at hvis flertallet undertrykte mindretallet ville det få negative konsekvenser for det russiske eksperiments hegemonieffekt. Man finder dog ikke hos Gramsci en udbygget teori om demokratiet. Hvad han lægger vægt på, er, at det er en styreform, der sikrer en større grad af social mobilitet og deltagelse nedefra og dermed også en større og hyppigere udskiftning af 'de ledende grupper'. I forlængelse heraf kan det næppe forbavse, at Gramsci i den sidste periode af sit liv faktisk anbefaler sit parti at satse på en grundlovgivende forsamling.

I dag står Europa i en helt afgørende fase i sin nyere historie med indlysende træk, der peger på det konstitutionelle spørgsmål: Hvad er det for nogle institutioner, der skal sikre det politiskes tilbagekomst og håndteringen af den økonomiske produktionsmådes permanente krise- og ulighedstendens, hvad er deres legitimationsgrundlag, hvordan rekrutteres der til disse institutioner, og hvordan kontrolleres de, osv.